

VI MÅSTE PRATA OM SKOGEN

SKOG & FRAMTID

GULD OCH GRÖNA SKOGGAR

Entreprenörer, djävlar anamma, politik... och lite skog.

Mångbruk som skapar mervärden

ANNIKA NORDIN, programchef Future Forests

Under nästan två år har Future Forests haft mångbruket i fokus. Inom ramen för det nationella skogsprogrammet har vi undersökt om det finns en potential för mera mångbruk av skogen och om så är fallet – hur realiserar man den potentialen?

Skogen har alltid använts för olika ändamål. Den har "mångbrukats". Inget tyder på att framtiden skulle se annorlunda ut. I skogen samsas många olika intressen. Somliga är tydligt uttalade, som till exempel miljömålen. Andra är mer diffusa, som vilken roll skogsråvaran ska ha i vår strävan efter fossilfrihet.

Utmaningarna att förena målen som berör skogens miljö- och produktionsvärden känner de flesta till. Att vi både brukar och bevarar skogen skulle kunna kallas för just mångbruk. Men det vi i dagligt tal kallar mångbruk handlar mer om skogens sociala värden och småföretagande med skogen som bas. Inte minst finns politiska förhoppningar om att mångbruket ska bidra med jobb och bättre ekonomiska förutsättningar på landsbygden.

Det är lätt att imponeras av uppfinningsrikedomen hos mångbrukets verksamhetsutövare. Här ryms allt från naturguidning, cykeläventyr, småskaliga sågverk och snickerier, traditionell renkötsel och fäbodkultur till skogsmatförädling i gourmetklass. En viktig grundförutsättning för mångbruk är kombinationen av skogsägare som upplåter sin mark och entreprenörer som brinner för sin verksamhet. Det kan vara en och samma person – men allt som oftast är det inte det, och då är allemansrätten en förutsättning som kan kombineras med nyttjanderättsavtal mellan skogsägare och mångbruksentreprenör.

Behövs det också en alldeles särskild sorts skog för mångbruk? Det finns de som hävdar att det vanliga skogsbruket förstör för mångbruket, medan andra hävdar att mångbruk förutsätter ett fungerande skogsbruk med allt vad det innebär av samhällsinfrastruktur och skogsbilvägsnät.

Mångbrukets möjligheter och hinder förtjänar att diskuteras utan sammanblandning med den pågående diskussionen om svårigheterna med att både bruka och bevara. Mångbruk handlar ju om så mycket mer än själva skogen. Det handlar om hur människor på landsbygden ska försörja sig och förverkliga sina liv. Tack vare allemansrätten är alla välkomna att besöka skogen, vilket är en viktig grund för många näringar på landsbygden. Men för ökat mångbruk behövs nog egentligen inte mer eller annan skog än den som redan finns. Det som behövs är förbättrade villkor för småföretagande med fokus på riskkapitalförsörjning och regellättnader särskilt anpassade för landsbygden. Då kommer mångbruket att kunna skapa ännu mer värde i den svenska skogen. ■

Future Forests

NR 1 | 2020

En tidning om skogsforskning från Future Forests och Sveriges lantbruksuniversitet

Utgiven av:
Sveriges lantbruksuniversitet (SLU),
901 83 Umeå,
tel: 090-786 81 00.
Finansierad av:
SLU och Future Forests.

Ansvarig utgivare:
Annika Nordin,
Kontakt: 090-786 82 29,
annika.nordin@slu.se

Redaktion:
Annika Mossing,
Kontakt: 072-710 39 44,
annika.mossing@slu.se

Redaktör:
Sverker Johansson,
Kontakt: 070-354 09 77,
sverker@bitzer.se

Produktion:
Bitzer Productions AB,
Uppsala

Grafisk formgivning:
Josefin Tolstoy,
Kontakt:
josefintolstoy@gmail.com

Tryck: Brandfactory
Upplaga: 3 500

INNEHÅLL NO. 1 / 2020

4. Vad är mångbruk egentligen?
En massa saker, visar det sig!

6. Bättre lönsamhet.
På Dalagård omsätter turismen mer än skogen.

10. Inte hos mig.
Gärna mångbruk – men skogsägarna vill inte göra det själva, visar forskningen.

12. Rädda bygden!
Med tystnad, magi – och direktflyg.

REPORTAGE

Guld och gröna skogar?

Glesbygden blir allt glesare och skogsägarnas lönsamhet sjunker. Kan den räddas med björnar, biking, blåbär och biotech? Eller finns den stora potentialen i städerna? Följ med på en spännande resa genom skogslandet!

20

16. Ingen infrastruktur – ingen destination.
Hellre exploaterad natur än vildmark utan service.

18. Kan vi samsas?
Rennäring, gruvor, skottrar och vildmark – i Kiruna råder en ansträngd samexistens.

20. Fem hektar räcker.
Hon försörjer sig på sin grannes skogsplätt.

22. En del av kakan?
Kan man vara passiv mångbrukare – och ändå tjäna pengar?

26. Nu eller aldrig!
Entreprenören som kom in i värmen – nu bygger han mångbruksbranschen.

28. Rocka fett!
Tufft och roligt att vara entreprenör i glesbygd – lite tips från coachen!

30. Chaga – det nya svarta.
Finsk biotech skapar lönsamhet – och hälsa.

34. Potentialen finns i stan.
Stressforskaren ser möjligheterna.

Mångbruk - vad är det egentligen?

MÅNGBRUK I SKOGLANDSKAPET
Mångbruk inkluderar en rad aktiviteter. Bilden är inte heltäckande utan illustrerar ett axplock av former för mångbruk som lyfts fram i olika studier.

Mångbruk är många olika aktiviteter, både kommersiella och icke-kommersiella. Även delar av våra ekotjänster, som rent vatten och biologisk mångfald, skulle kunna tänkas ingå bland dem.

TEXT SVERKER JOHANSSON/BITZER
ILLUSTRATION TEAM HAWAII

Tystnad
Renskötsel
Guidning

Jakt
Vandring
Fiske
Snöskoter
Turism

Slöjd
Trähus
Virke
Inredning
Kolsänka

Fäboddrift
Cykling
Skogsbad
Hyra kanot

Sav
Vatten
Skott och örter

Återhämtning

Spa
Svamp
Bär

Guld & gröna skogar

Leif Öster jobbar med ett hyggesfritt skogsbruk nära husen:

– De brukade, gallrade skogarna är de som turisterna uppskattar mest. Om träden får bli äldre blir upplevelsen mycket bättre. Små hyggen på 2–3 hektar är inte heller något problem i skogslandskapet – till skillnad från storskogsbrukets vidsträckt kalytor, sådant tycker turisterna är väldigt trist.

På Dalagård häckar ett par spillkråkor 20 meter från husen – en upplevelsebonus för besökarna.

Leif och Cecilia Öster äger och driver besöksmålet Dalagård – en vacker gårdsmiljö som de byggt på en äng mellan två sjöar i södra Dalarna. Paret äger 700 hektar skog. Ändå omsätter turismen mer än skogen.

TEXT & FOTO SVERKER JOHANSSON/BITZER

Besöksnäring eller basnäring – alla får bidrag!

Mångbruksföretagarna i Dalagårds nätverk har järnkoll på bidragsmöjligheterna. Det finns pengar att hämta för den som har idéer och en bra kalkyl. Dalagård har sammanlagt fått cirka 15 procent av kostnaderna betalda med

EU-pengar. Det finns många bidragsprogram – LEADER, Landsbygdsprogrammet, NOKÅS – och man undrar: **är bidragen ett måste för att starta upp verksamhet på landsbygden?**

– Det hjälper till, konstaterar Leif Öster.

Och varför skulle det vara fel? Titta på basnäringarna!

Ja, även de gamla basnäringarna lever gott på skattepengar. Stora Ensos fabrik Fors Kartong – ett par mil från Dalagård – gör till exempel en vinst på cirka 300 miljoner kronor per år, medan skattesubventionerna för elförbrukningen uppgår till cirka 230 miljoner kronor.

Kerstin Sombäck "kular" så det ekar i Dalagårds akustikreservat.

” Det är underbart att se stadsbor hugga ved – särskilt när de betalar för det!

5 tips för ett framgångsrikt mångbruk

Gör något som du brinner för. Då går allt lättare.

Bestäm ett mål, fokusera på kärnverksamheten och ha en plan för hur du ska nå dit.

Du måste förstå hur kunderna tänker. Besök andra och var själv kund!

Ha koll på kassaflödet, kolla upp möjliga bidrag och våga ta betalt.

Samverka med grannar och lokala aktörer – du behöver hjälp för att kunna leverera en helhet och du klarar inte allt själv.

vecklat ett nätverk för natur- och kulturupplevelser tillsammans med andra gårdar och entreprenörer i bygden. En producerar mat, en producerar jaktupplevelser och en håller yogakurser.

Tillsammans utgör de en slags destination, som dels levererar en kritisk massa av boende och upplevelser, dels kan hjälpa varandra med marknadsföring och utförande.

– Nu är besöken är vår stora inkomstkälla. Och framgången bygger på samarbetet med andra gårdar i bygden, konstaterar Leif Öster. Men det handlar också om något större: om landsbygdens framtid, om att skapa jobb och hitta nya vägar framåt när de traditionella näringarna inte längre levererar.

INTE SÅ AVANCERAD

Men affärsidéerna behöver inte vara så värt avancerade, menar Leif Öster.

– Nere i sjön har det fiskats kräftor i flera hundra år – och för oss som bor här är det inget konstigt med det. Men att lägga kräftburar och lyfta fängsten ur sjön i ljuset av lyktor tycker besökarna är väldigt exotiskt. Liksom att ro en båt. Att plocka lite bär. Och det är underbart att se stadsbor hugga ved – särskilt när de betalar för det, säger han och skrattar.

Skogen då? För många besökare är den mest en inramning.

– Många går en promenad på kanske hundra meter. Det är spännande nog för de flesta. Helst vill de ha en guide. Det finns en miljon naturguider i världen, men här i Sverige har vi inte så värst många ännu. Därför är heller inte allemansrätten en konkurrent till turistverksamheten i skogen – de flesta internationella besökare VILL ha en guide.

EN BRA SKOGSAFFÄR

Det finns ytterligare en uppsida med turismen: den bygger upp värdet på skogen och har därför potentialen att avkasta betydligt mer än det traditionella skogsbruket. Här är en enkel skogspromenad värd riktigt mycket pengar. Särskilt för Leif och Cecilia.

Leif kliver ut på ängen – egentligen en gammal potatisåker – och pekar ut över sjön.

– På landsbygden har vi två affärer som utvecklas åt olika håll – en fastighetsaffär som går lysande och en virkesaffär som inte går lika bra. Konsekvenserna ser du på andra sidan sjön. Tallskogen uppe på åsen får jag 550 kronor per skogskubikmeter för, om jag säljer skiftet till en granne. Om jag avverkar den får jag bara hälften för virket. Istället växer värdet på skogen när den får stå kvar och vi får de löpande intäkterna från kunderna – som njuter av skogen! Det är en utmärkt affär i jämförelse med det traditionella skogsbruket.

I princip skulle ni väl kunna ha en gård utan skog och ändå generera samma verksamhet?

– För någon annan kan det säkert vara möjligt. Men ... för oss ger skogen en viktig dimension till den här platsen, säger Leif Öster. Vi har förfoganderätt över marken och fiskevattnen, husen är byggda av vårt eget virke, i bastun har vi precis lagt in kontursågade lavar från egna aspar. Vi vill dessutom ha flera ben att stå på – och det har visat sig klokt, inte minst i dessa coronatider, när vi tappat det mesta av omsättningen på kort tid. ■

Växthus och konferenssal – här växer både örter och gruppdynamik.

Gärna mångbruk

- MEN INTE HOS MIG!

Therese Bjärstig, docent i statsvetenskap, intervjuas för dokumentären *Guld och Gröna Skogar?* som finns på www.futureforests.se

Någon annan kan göra det. Det verkar vara den förhärskande attityden bland de svenska skogsägarna när det gäller mångbruk. Kan stöd till småföretagen, goda exempel och matchning av samarbetspartners vända trenden?

TEXT & FOTO SVERKER JOHANSSON/BITZER

Therese Bjärstig är docent i statsvetenskap och forskar om landsbygdsfrågor vid Umeå universitet. Hon har frågat skogsägare i glesbygd – från norr till söder – om de ser några möjligheter till mångbruk, och i så fall på vilket sätt?

– Nästan alla skogsägare vi pratat med ser en potential i till exempel natur- och kulturturism. Men ... de tror sig inte själva kunna realisera idéerna. Många tycker att det är för dåliga förutsättningar för att bo och verka ute på landet, säger hon. Så de som svarat efterlyser hjälp. Mångbrukets utmaningar liknar andra småföretagares utmaningar. Då krävs troligen också en del förenklningar för de här företagen, eftersom de bedriver verksamhet där infrastruktur och service är väldigt uttunnad.

"NOT IN MY BACKYARD"

Men trots att de privata skogsägarna har vad forskarna kallar en multifunktionell syn på bruket av skogen, så verkar det saknas incitament för att skogsägandet ska utvecklas åt det hållet.

– De vi talat med har själva inte så stort intresse och ser heller ingen anledning till att göra ytterligare affärer i sin egen skog, säger Therese Bjärstig. Det finns en tendens till "not in my backyard". De som valt ett liv på glesbygden vill i många fall ha enskildhet, inte en invasion av turister.

FÖRSIKTIGHET I GRANNRELATIONERNA

– Det finns också en uttalad försiktighet – man vill inte stöta sig med grannar genom att kommersialisera sin skog på ett sätt som kan störa andra. Och man kan ha erfarenhet av att allemansrätten fungerar dåligt: det handlar ofta om att bärplockare skräpat ned. Många var även rädda för att mer naturturism kan leda till fler skogsbränder.

Ja, hur ser skogsägarna i studien på allemansrätten?

– Man framhåller att allemansrätten drar ut människor i skogen på gott och ont, men man upplever den inte som någon direkt konkurrens. Ett naturturistföretag kan erbjuda något mer: en backup i form av infrastruktur och ett bredare utbud.

STÖRST GÅR FÖRST

De som hade störst fastigheter var mest positiva till att utveckla nya tjänster eller produkter i sin skog.

– Många anser sig ha för små skogsinnehav. De som äger mer än 100 hektar eller själva är aktiva i sitt brukande var mest positiva. Vi ser också att fastigheter som ägs av flera skogsägare får det svårare att starta upp ny verksamhet. Det är många som ska komma överens i vad som ska göras. Det är inte alltid lätt ... och två tredjedelar av alla skogsfastigheter har flera ägare!

Studien visar också att de intervjuade skogsägarna anser att man måste samarbeta med andra markägare för att locka kunder – främst för att komplettera en egen verksamhet.

– Man kan sitta på bra fiske, men har inga stugor för logi. Man hade boende – men inte mat, berättar Therese Bjärstig. Så de flesta anser att lokal eller regional samverkan behövs.

På samma vis kräver till exempel en ridstig eller en skoterled både koordinering och långsiktighet.

– Här ser jag snarare ett utrymme för kommuner och föreningar att ta ett mer övergripande ansvar, menar Therese Bjärstig. Många vi talat med menar också att skogsägareföreningarna eller Skogsstyrelsen skulle kunna utgöra plattformar för mångbruk, där man delar erfarenheter, sprider goda exempel, skapa nätverk och aktivt hjälper till att hitta samarbetspartners.

– Och det kan nog behövas! Många i studien har bra idéer, men hur kan man göra affär av det? Det är lätt att det stannar där. Särskilt då många tycker att förutsättningarna på glesbygden är för dåliga för att starta nya affärer. ■

Tystnad, magi...

I byn *Granö* satsar man på besöksnäringen. Till skillnad från basnäringarna ger den allt fler jobb – och pengarna stannar i bygden.

TEXT & FOTO SVERKER JOHANSSON/BITZER

och direktflyg

"Vem har inte drömt om att bo i en trädkoja?" Jan Wejdmark har återvänt till platsen där han växte upp – för att rädda den.

Konstnären Louise Fontain berättar och jojkar historien om den trollkunnige samnen Spå-Klemmet.

Stolarna i trädkojorna är rena konstverk i trä. Kulturen är en viktig del av upplevelsen i Granö.

” Stora delar av Norrlands inland är på randen till sammanbrott – och det vill inte jag! *Jan Wejdmark*

från kuststäderna. Nej, kom ska ni få se på framtiden!

Han tar oss upp till trädkojorna – hotellrum byggda i tallkronorna på en liten ås. Norrut älven – söderut en liten tjärn, där en japansk konstnär berättar för en grupp turister om en totempåle han rest vid stranden. Besökarna söker lugnet och det orörda snarare än äventyret.

– Hör ni? Det är tyst. Våra besökare tycker det är helt fantastiskt ... ja, närmast exotiskt. Många har aldrig upplevt tystnaden. Särskilt besökarna

är inte helt kompatibelt med förväntningarna hos Granö Beckasins kunder. Den reglerade Umeälven rinner slött mellan vattenmagasinen längs E12:an och när vi följer Jan Wejdmark över vattnet, upp på rymmen bakom bondskiftenas taggiga siluetter, breder det statliga skogsbolagets marker ut sig.

Där ligger hygge vid hygge – ja, hela berg har avverkats. I sig inget ovanligt för den som rör sig i skogslandskapet bortom allfartsvägarna, men för Granö Beckasin är det ett problem, eftersom deras besökare förväntar sig vildmark. På av dem kanske kan skilja brukad skog från naturskog, men ingen uppskattar hyggen. Myrarna blir räddningen. Jan Wejdmark bromsar in bilen vid en myrhals som skär vägen, gestikulerar och pekar.

– Myrträken omgärdas ofta med kulisser av naturhänsyn, de ligger som nätverk i skogslandskapet och är lätta att färdas på, så de passar utmärkt för både hundspann och skoter, säger han. De användes vintertid för våra förfäders färder, så det känns fint att vi nyttjar dem. Och så slipper våra gäster hamna ute på något jättehugge där de inte känner igen sig längre.

Projektet växer. Trots att det är långt till det mesta omsätter Granö Beckasin nu 15 miljoner och har 15 anställda. Flera barnfamiljer har valt att flytta hit. Byn har fått en prisbelönt livsmedelsbutik, där man hittar nästan allt. Nästa steg är ett modernt kulturhus på de gamla lägdorna.

Och skolan? Den är kvar. ■

Vi möts av performancekonst. I timmerhusets halvdunkel jojkar den grönländska konstnären Louise Fontain om Spå-Klemmet, en björnjägare och schaman från bygden som stod andemakterna nära och fick ett dramatiskt slut här i början av 1800-talet. Kraft och resonans hämtar hon från trumman hon byggt – en brygga i tid och rum mellan henne och den gamle samnen.

Med vardagsmagi lindrar hon i förbifarten också vår filmreporter Henkes björnrädsla. Vi befinner oss i Västerbottens inland. Närmare bestämt i Granö vid Umeälven. Louise Fontains installation är en

del av kulturfestivalen Urfolksspår. Festivalen är en av många aktiviteter som drivs av lokala krafter tillsammans med Granö Beckasin – ett besöks- och upplevelsecentrum med kulturella och ekologiska förtecken, hotellrum i trädtopparna och matäventyr.

– Stora delar av Norrlands inland är på randen till sammanbrott – och det vill inte jag, konstaterar Jan Wejdmark enkelt. Han är barnfödd i Granö och till vardags framgångsrik fastighetskonsult i Stockholm. Men när kommunen ville lägga ned skolan i Granö samlade han hembygdens lokala företagare och ideella krafter. Med eget riskkapital byggde

de Granö Beckasin för att vända utflyttning till inflyttning.

Att det blev just turism är självklart, menar Jan Wejdmark.

– Besöksnäringen är en fantastisk näring på det viset att ju fler människor vi sätter i arbete, desto bättre service kan vi ge våra kunder! När det gäller basnäringarna är det precis tvärtom: de levererar inte några jobb att tala om längre. Inte några skatteintäkter heller. Skogsarbetet sysselsätter några få maskinförare och lastbilschaufförer. Skogen ägs till stor del av bolag och utbor, så pengarna hamnar inte här. Och vattenkraften styrs med datorer

från världens storstäder. De behöver det svenska skogslandet – och vi behöver dem, säger Jan Wejdmark som menar att direktflyg från Frankfurt till Umeå är en förutsättning för att Västerbottens inland ska kunna utnyttja potentialen.

Men hur stämmer det överens med era ekologiska förtecken?

– Lösningen är inte att sluta flyga, jag är övertygad om att vi får se en teknisk lösning på klimatsmartare flyg ganska snart. Att resa, att mötas ... det är oerhört viktigt för människan, för vår förståelse för andra.

Det västerbottniska landskapet

Ingen infrastruktur –

Den orörda nationalälven Vindelälven – relativt orörd även av besökare. Bristen på infrastruktur hämmar näringen.

Turismen kan inte själv bära den tillgänglighet och service som deras kunder är beroende av. Skogsbruk, gruvor och vattenkraft är ingen fest för ögat – men bidrar till en kritisk massa av människor, samhällsservice och underhåll. Infrastruktur helt enkelt. TEXT & FOTO SVERKER JOHANSSON/BITZER

Vi ses utanför grindarna till SCA:s massafabrik i Obbola. Det blåser. Röken slår ned från den höga skorstenen. Tung trafik rullar på asfaltvägen. På andra sidan vägen: charmiga trähus och gårdsskjul i gult och rött. Arbetarkåkar. Men Umeå växer och husen är eftertraktade bland akademiker från sjukhuset och universitetens forskare. Fast det är lite dålig stämning. Den rökiga fabriken ser de nya invånarna ingen nytta med – den sänker priset på husen. De hus som en gång motiverades av den rökiga fabriken.

– På ett liknande sätt är det naturresursindustrin i Norrlands inland som har motiverat den infrastruktur som idag används av turistnäringen, berättar Joakim Byström vid kulturgeografen på Umeå universitet. Han har precis disputerat i ämnet.

Granö (se förra sidan) ligger längs Umeälven. En gång bland annat känd för sina vackra forsar och sitt fantastiska fiske efter storöring. Men älven tystnade på 50-talet – tämjad av stål, betong och turbiner. Naturscenerierna och storfisken försvann. Och ändå ...

– Umeälven är utbyggd för vattenkraft och hårt exploaterad ända upp till fjällkedjan. Ändå är det där i princip all turistisk aktivitet finns, konstaterar Joakim Byström. Och det är för att infrastrukturen finns där. Energiproduktionen har byggt

upp en infrastruktur, besöksnäringen anpassar sig efter den och lokaliseras där – för det är där flödet av folk finns!

– I den andra älvdalen – Vindelälven, som är en av våra skyddade nationalälvar – ser vi inte alls samma infrastruktur och heller inte samma andel besökare. Var turistaktiviteterna sker i geografien styrs till stor del av infrastrukturen. Destinationen måste ha en attraktionskraft – men den måste också vara tillgänglig. Och det gäller inte bara goda transportmöjligheter. Lägg till turistinformation och guidning, äta ute, handla mat och övernatta ... många räknar även med säkerhet i form av sjukvård, polis och bilverkstad.

Kommer besöksnäringen att kunna ersätta de traditionella basnäringarna, tror du?

– Nej, men den kan komplettera den ... på de ställen som basnäringarna redan tillgängliggjort. Ett bra exempel är den så kallade Vildmarksvägen mellan Vilhelmina och Stekenjokk, som främst byggdes för malmtransporter från Stekenjokkgruvan. Annars hade det inte funnits någon väg där, och inga turistdestinationer heller. Den öppnade för destinationer som Saxnäs och Klimpfjäll.

Det är mycket bråk i Tärnafjällen nu om en eventuell gruvetablering. Många turistföretagare är

emot. Har de fel?

– Nej, vissa av dem kan och bör säkert känna sig hotade av att en gruva inte ger dem den rätta profilen av orörd natur! Samtidigt visar historien att en gruvetablering bidrar till en förstärkt infrastruktur, som ger en större potential. Några missgynnas, kanske särskilt de med utpräglad vildmarksprofil. Andra gynnas.

Finns det något exempel på att besöksnäringen bär sina infrastrukturkostnader?

– Det skulle i så fall kunna vara Sälens flygplats – på lång sikt. Men där är vi inte än, konstaterar Joakim Byström. Annars är de flesta turistorter en frukt av tidigare naturresursexploatering. Till Åre drogs det järnväg för Fröå gruvans skull. Till Abisko tar många sig med malmtågets bansträckning. Och gruvan i Kiruna är en av regionens största besöksmål. Så bägge typerna av destinationer lockar uppenbarligen. Men det är bara den ena av näringarna som kan bära infrastrukturen.

Kommer de att samsas då – de gamla basnäringarna och turismen?

– Ja, det måste de ju. Det har de alltid gjort och de är evolutionärt sammankopplade. Det går inte att helt separera dem. De hänger ihop. På gott och ont. ■

ingen destination

” ...många räknar även med säkerhet i form av sjukvård, polis och bilverkstad. *Joakim Byström, kulturgeograf.*

Utan gruvan – ingen turism?

– Det är inte lulebor eller stockholmare som ska flytta till Kiruna. De kan stanna där de är. Vi ska få hit folk från Europa och resten av världen! säger Gunnar Selberg, som är kommunalråd i Kiruna.

Stadens folkmängd har minskat med 25 procent sedan 1968, men han vill sluta betrakta urbaniseringen som en oundviklig naturlag.

– Den är en följd av medvetna politiska beslut. Man lägger ned myndighetsutövning på de mindre orterna och flyttar jobben söderut, mot regionala centrum. Och finns det inte jobb så flyttar man, säger han.

TROR PÅ NATURTURISMEN

Men med bakgrund i turistbranschen har Gunnar Selberg en stark tro på att naturturismen har en nyckelroll för regionens framtid. Även för att locka människor hit och få dem att stanna.

– Många som jobbat för mig, bland annat en del australiensare, säger att de aldrig mått så bra som här. De visar turisterna det fantastiska vi har – och de blir ofta kvar här. De blir fångade!

Turismen i Kiruna är på stark frammarsch. Mellan 2018 och 2019 ökade den med åtta procent. Antalet besöksnätter slog rekord. Även rymdforskningen i Esrange växer. Men den största näringen är fortfarande gruvindustrin som ägs av statliga LKAB.

– Jo, den är överlägset viktigast med 3 500 jobb. Rymdbranschen ger runt 500 arbetstillfällen. För turismen beror det på hur vi räknar. Ofta är det säsongsjobb, säg att det handlar om 600–700 årsarbeten.

UTAN GRUVAN – INGEN TURISM

Men enligt Gunnar Selberg stärker de tre näringarna varandra:

– Det är tack vare gruvan vi har så bra kommunikationer till och från Kiruna. Det är

oerhört viktigt. Annars hade turismen inte alls haft samma förutsättningar. Dessutom är gruvan i sig en attraktion!

Få turister åker visserligen till Kiruna för att enbart besöka gruvan, men väl på plats hamnar de ofta ändå där.

– Den är ju ett jätteintressant besöksmål. Som alltid är väderberoende, det är alltid åtta grader oavsett temperaturen vid markytan.

Men visst kan näringarna även störa varandra.

– Ta Kirunas stadsomvandling, när vi nu flyttar stora delen av bebyggelsen för att gruvan expanderar. Ändå försöker LKAB slippa bygga järnväg in till Kirunas nya centrum. Vi hade en centrumnära station där man i princip kom direkt in till stan. Nu får vi kanske 7–8 kilometer!

Mellan renskötseln och den omfattande skoteråkningen, och till viss del även hundspanssföretagen, är det ständiga konflikter.

– Renarna samlas där de hittar mat, men om du har skoterspår kors och tvärs i området börjar renarna dra iväg längs dem. Det blir mycket svårare för renskötarna att jobba när renarna sprids ut.

Gruvindustri, rennäring och turism är alla viktiga för Kiruna. Men vad händer när så olika näringar ska samsas?

TEXT KLARA ENBOM OCH ELIN FRIES FOTO KLARA ENBOM

Traditionsbärare. Nils Torbjörn Nutti har lärt sig av sina äldre släktingar att tämja och köra härlar.

Gruvnäringen skapar infrastruktur och gör det möjligt för turisterna att resa till Kiruna. Men gruvorna skadar också bilden av en jungfrulig vildmark, menar renskötaren och turistentreprenören Nils Torbjörn Nutti.

Renarna är grunden till allt i Nils Torbjörn Nutti liv. Turister kommer för att köra släde efter hans körrenar på vintern, och han är också renskötare.

– Drivkraften är att jobba med det jag ärvt från mina förfäder. De har funnits här som nomader i tusentals år. De förstod att leva på naturen utan att förstöra den, säger han.

I nära 20 år har hans verksamhet utanför Jukkasjärvi vuxit och i dag bjuder han gästerna på natur- och kulturupplevelser med basen i den samiska kulturen.

– Kunderna vill uppleva en slags ”samisk vardag”. Det är inte så lätt att produktifiera vår livsstil – just för att det är en livsstil, säger han. Men de får smaka på den i alla fall.

20 kilometer bort ligger Kiruna – och gruvan som byggde Kiruna. Nils Torbjörn Nuttis förhållande till LKAB:s gruva är kluvet.

– Det är klart det finns massor av positiva effekter av gruvverksamheten. Till exempel alla jobb det ger. Och att man tar upp råmaterialet gör att den livsstil vi har i dag kan fortleva.

I övrigt har han svårt att se några fördelar.

– De förstör stora naturområden. Det blir grusgropar av allting. Det förstör och påverkar mycket i naturen. Det vill inte någon människa se egentligen, att man behandlar naturen på det sättet. Det är inte hållbart.

Gruvbrytning innebär oro. Inte minst för turistverksamheten. Med gruvbrytningen kommer omfattande påverkan på renskötselns egen, mera osynliga infrastruktur. Över den byggs nya vägnät, järnvägsspår och kraftledning.

– Renarna och jag behöver naturen för att överleva. Vår verksamhet är ju natur- och kulturevenemang, så det är ytterst viktigt för oss och kunderna att vi har en oförstörd natur.

Det är ju därför turisterna kommer hit till mig. Mina besökare vill inte se någon gruva. De vill uppleva vildmarken – skogarna och fjällen. ■

” Mina besökare vill inte se någon gruva.

Nils Torbjörn Nutti

”Utan gruvan – ingen turism”. Gunnar Selberg anser att Kirunas olika näringar stöttar varandra mer än de stör.

FOTO: HANS-OLOF UTSI.

Björnkram

Sara Wennerqvist försörjer sig på fem hektar skog. År efter år. Hit kommer turister från hela världen – för att se björn.

TEXT & FOTO SVERKER JOHANSSON / BITZER

Tjära lockar björnarna. Sara Wennerqvist bättrar på en tall som de gärna skrubbar sig mot.

Hör ni korparna?

Sara Wennerqvist stannar till på stigen. Hon pekar, jag och filmaren lyssnar. Sedan smyger vi vidare, lastade med fotoutrustning, mat och dryck. En vråkfäder ligger tappad i blåbärsriset. Lite längre fram är mineraljorden nedtryckt. Björnspar.

I en pelarsal av grova tallar står en liten timmerkoja. Här ska vi sitta i natt och skogen är vår fotostudio. Marken är trampad av tassar, klövar och ramar. Fläckvis är den helt nednött, som i en djurpark. Tallarna har också spår. Efter klor. Det är brett mellan risporna.

Sara Wennerqvist på Wild Nordic säger god natt och smyger tillbaka till bilen. Hon har preparerat skrymslen och hålör runt kojans

med köttslamsor och fågelfrön. Undangömda bakom stenar och block står stora kabelvindor, försedda med vackert vridna, silvriga tallgrenar. Fotogeniska sittplatser för fåglarna.

Fem kilometer från den här naturstudion ligger Kungsberget. 30 nedfarter, 13 liftar och 150 000 besökare per år. Närlivs, burgare, laddstolpar, Ski Lodge och skidparkens busiga maskotar. Björnar förstås. Norrut – genom furornas grova grenar – både hör och skymtar vi ett par vindkraftverk. Här står 66 stycken och de är 175 meter höga.

Det är alltså ingen vildmark Sara Wennerqvist lämnar oss i. Men på våra bilder kommer det att se ut så. Hack-

spettar, ekorrar, nötskrikor och rävar dyker upp i skymningen. En liten fjolårsbjörn lufsar nervöst runt och tittar sig över skuldran. Kanske är en större björn i närheten. Han får jobba för maten som är gömd under stock och sten. Slamsor, fett, ben. Samtidigt mannekängar djuret ovetandes för kunderna i kojans.

Mitt i natten väcks vi av att något stort plundrar fågelautomaten. Vi sitter lutade mot kojans brädvägg och hör den mer än 200 kilo tunga björnhannen flåsa och grymta en halv meter bort. På morgonen kurtiserar han med en liten hona framför våra kameror. Det är maj och brunst.

På morgonen är Sara Wennerqvist tillbaka med kaffe och mackor. Hon

har skrivit nyttjanderättskontrakt med skogsägaren och betalar i form av vägunderhåll, berättar hon. Och för att bidra med ordning och reda i en ännu ganska omogen bransch menar hon att fler mångbruksentreprenörer bör skriva kontrakt med markägarna:

– Allemansrätten är fantastisk, men vi behöver regler och rutiner för hur vi ska bete oss som naturturismföretagare. Det är lätt att fråga en markägare om man får gå några gånger om året med kanoter ned till ån. Men om företaget växer ökar trycket på marken och det kan leda till konflikt. Ett avtal skyddar också mig som företagare. Om markägaren plötsligt skulle bestämma sig för att avverka en sådan här plats – eller ta ett hygge längs stigen hit – så skulle det bli ett väldigt slag för mig och mina kunder om skogskänslan försvann.

Det är Rolf Nordqvist som äger skogen där Sara Wennerqvist har sin åtel. Han är stenhuggare, har fin känsla för form och bilder och har tillbringat många nätter i kojans. Där har han förundrats över hur en så liten skogsareal kan ge så hög avkastning.

– Tänka sig då att hennes lilla familj kan leva år ut och år in på fem hektar, det är ju ingen som kan leva på så lite skog egentligen. Inte ens ett år!

Han har också tankar om hur skogen kan användas smartare. Att många av alla de bestånd som avsätts i landet för att uppfylla miljöcertifieringen skulle kunna användas på ett liknande sätt – och ge inkomster, snarare än ett ekonomiskt avbräck.

Men själv är Rolf Nordqvist nöjd med lite vägunderhåll. Att bygden får nya företagare som Sara Wennerqvist, det är viktigare än pengar. ■

” Den skog vi skyddar skulle kunna användas så här!

En spännande tanke, tycker Rolf Nordqvist.

En del av kakan?

Vad sker egentligen längs Vasaloppsspåret? Mångas ögon riktas dit när skogsägarna efter 100 år ska få en del av kakan.

TEXT & FOTO
SVERKER JOHANSSON/BITZER

Vasaloppen är numera 27 stycken och lockar 100 000 deltagare.

Harry Andersson

vill gärna bidra till bygdens väl genom att säkra spåret. För honom är inte betalningen det viktiga:

” Men några kronor ska det väl bli.

År 2022 är det hundra år sedan 119 startande sprang på träskidor genom lössnön mellan Sälen och Mora för första gången. Bara längs timmerhästarnas forvägar var snön tilltrampad – i den mån de ledde åt rätt håll!

Nu har ett lopp blivit tjugosju och samlar över 100 000 deltagare. Men under alla år har Vasaloppet genomförts utan formella avtal med de cirka 900 markägarna längs den nio mil långa sträckningen. Det har inte alltid fungerat smärtfritt. Säger någon nej får arrangörerna dra om banan – och så sker ibland.

EN DEL AV KAKAN?

Under skidsäsongen löser man sedan 90-talet tillgängligheten genom att helt sonika ha ett kommunalt friluftsreservat längs hela Vasaloppet, där spårsträckningen skyddas och hålls tillgänglig för allmänheten – oavsett ägandet. Men somrarnas cykel- och löparlopp, som startade 2008, har inte samma reservatsskydd och tär dessutom på marken.

Det har blivit en del snack. Loppens flöde av turister, logi, mat och shopping genererar 400 miljoner kronor varje år. Är det inte dags att markägarna får en del av kakan?

LÅNGSIKTIGA AVTAL

– Ska du cykla tre mil på söndag...? Vad roligt!

Eva-Lena Frick gör high-five med en pojke på juniorcykel och stor vit hjälm, där han hänger vid upploppet i Moraparken. Han är spänd på Cykelvasans vinnarspurt. Hon är vd för Vasaloppet och hoppas snart kunna landa långsiktiga avtal med alla de hundratals

” Vi kallar projektet ”365”

markägarna. En av hennes gubbar åker runt. Förhandlar, dricker kaffe. Mycket kaffe. Det talas om magkatarr. Och att Vasaloppet står för Novalucolet.

FÖLJS MED SPÄNNING

Hur avtalet utformas följs noga av både upplevelseindustrin och markägarkåren. Vasaloppet är nämligen först ut med den här typen av omfattande nyttjanderättsavtal i Sverige.

– Vi kan absolut ses som någon form av prejudikat framöver, tror Eva-Lena Frick. Det här är väldigt viktigt för att vi ska kunna utveckla användandet av mark för olika ändamål i bästa samförstånd.

BUDET DRÖJER

– Vi äger skog, jag och Anna-Britt. Här ... där vi står nu!

Cyklister susar fram bakom ryggen på Harry Andersson från Evertsborg, för dagen iklädd signalväst i egenskap av funktionär. Han och Anna-Britt har flera hundra meter Vasaloppsspår på fastigheten – en tallhed ned mot Dysån. De har varit på informationsmöte. Men budet dröjer.

”SJÄLVKLART ATT STÄLLA UPP”

Harry är starkt engagerad i frivilligorganisationen runt loppet och ser det som självklart att ställa upp, även om han förstås är lite nyfiken på ersättningen – hur mycket det nu blir. Men alla är inte lika positiva.

– Nittionio procent är för ... och resten emot, deklarerar Harry Andersson trosvisst.

Kan man vara emot Vasaloppet om man bor och verkar här?

– vi måste ha tillgång till arenan hela året för att säkra vår överlevnad.
menar Vasaloppets vd Eva-Lena Frick.

– Ja, tydligen kan man det, säger Harry med ett förundrat leende.

RYKTET GÅR

Vasaloppet vill inte ge några siffror. Förhandlingar pågår. Liksom ryktesspridningen. Det sägs att en motvalls gubbe har ett tolv meter brett skifte och vill ha hundratusen. Folk skakar på huvudet och ojar sig. De samfällda besparingskogarna har redan gjort upp med Vasaloppet. Den ena vill inte säga vad de får för ersättning. Den andra vill inte skriva på. Och det är de inte ensamma om. Det har ju funkade bra förut. Om vi skriver på något...så kanske vi förbinder oss till något. Helt i onödan!

Efter mycket rotande får vi veta att ersättningen troligen kommer att landa på några kronor per meter. Det brukar benämnas ”ledningsrätt” – den exproprieringssumma man får från ett kraftbolag för en ledning över fastigheten. I Harrys fall några tusenlappar – i en engångssumma.

Nej, ska man som skogsägare tjäna pengar på mångbruk – då får man bli entreprenör själv istället. ■

Ryktet går i bygden när Vasaloppet ska göra upp med markägarna. Än så länge är summorna hemliga.

Erik Hjærtfors egen husfabrik ska göras om till demonstrationsyta och lokal resurs för Yggdrasil – nätverket som byggs upp av mångbrukare. Här kommer kursverksamhet, kompetensutveckling och nya samarbeten att skapas, hoppas han.

NU

eller

Regeringen satsar miljontals kronor på att utveckla mångbruket. Den här chansen kommer inte igen, menar mångbrukaren **Erik Hjærtfors**. Nu måste företagarna ta chansen. Eller aldrig. Men...vilka är de där företagarna egentligen?

TEXT ELIN FRIES OCH SVERKER JOHANSSON FOTO SVERKER JOHANSSON/BITZER

aldrig

Entreprenören Erik Hjärtfors går före på stigen, som kantas av tät skog. Han vill visa ett av timmerhusen där han bedriver turistverksamhet.

– Det handlar om att få ett vildmarksintryck...känslan att här kan både älg och varg stå bakom stammarna. Nästan så att man måste passa sig!

I mångbrukskretsar är Erik Hjärtfors ett känt namn. Det är bara att kavla upp ärmarna och börja jobba, har länge varit hans budskap.

– Jag är less på passiviteten. Det är en slags någon-annanism över mångbruket. Det handlar om att sätta igång.

Fast hoppet om att någon annan ska kratta manegen, att politiker ska bistå, att skogsägarföreningarna, bankerna eller bidragen ska hjälpa mångbruket att komma igång, det har ändå funnits där. Och nu är Erik Hjärtfors idéer inne i värmen på ett annat sätt än tidigare, via Smålands regionala skogsprogram.

Själv har han byggt en framgångsrik verksamhet som vilar på tre ben: turism, småskalig träförädling och föreläsningar. Men han vill hellre tala om den bransch som nu måste skapas – till nytta för alla.

– Vi är beroende av varandra. Ta den här stugan vi sitter i nu..., säger han och slår ut med armarna.

– ...mina besökare vill förstås äta gott, så jag höjer upplevelsevärdet om jag kan fixa catering eller skicka dem på en trevlig brunchrestaurang. Vill de fiska behöver jag båtar, en guide...att förse kunderna med en palett av möjligheter gör man bäst tillsammans med andra mångbrukare. Man klarar inte allt själv.

VIKTIGT MED EGEN SNI-KOD

Och just detta – att samla olika verksamheter under en och samma flagg – är en viktig del av planen. Mångbruk måste definieras som en bransch med egen SNI-kod*. Och ju fler som kan klassas som mångbrukare, desto bättre. Idag finns det ingen statistik att hitta över

mångbruket i Sverige. Hur många håller på? Hur mycket omsätter man? Ingen vet.

– Vi måste kunna visa siffror för att bli sedda av samhället. Speciellt när vi går in i nya programperioder i EU – då måste vi kunna visa på utvecklingspotentialen för att kunna få riktade utvecklingspengar, menar Erik Hjärtfors.

ONT OM FÖRETAGARE?

OK, så vilka är då de som ska kavla upp ärmarna och agera? Sju procent av svenskarna kan klassas som entreprenörer, enligt studier vid bl.a. Handelshögskolan. Men enligt Smålands regionala skogsprogram är det bara tre procent av skogsägarna som är funderar på fler ben att stå på. Kanske är det ingen överraskning. Medelskogsägaren har 40 hektar produktiv skogsmark. Avkastningen är normalt några tusen kronor. De har därför ett vanligt jobb – och kanske inte tid och lust att skapa en affär till.

Samtidigt: tre procent av skogsägarna skulle ge ca 10 000 potentiella mångbruksföretagare.

YGGDRASIL – ETT FRAMTIDA RESURSCENTRUM?

Erik Hjärtfors startar nu ett nätverk för mångbrukare: Yggdrasil – en del av ett 3-årigt projekt som fått 9,5 miljoner i finansiering från staten via Smålands regionala skogsprogram. Förhoppningarna är höga. Första steget är att skapa 40 mångbruksgårdar – en slags modellgårdar, där man får tips från andra företagare om att driva mångbruksföretag.

Yggdrasil har lånat sina idéer från Eldrimner – ett nätverk för mathantverkare med säte i Jämtland som arbetar för kunskap, stöd och inspiration. Där jobbar man just med goda exempel och kurser

med inhyrda experter – samt nätverkande.

–Jag tycker Eldrimner är det nätverk som lyckats absolut bäst att skapa en ny bransch. Idag har de status som nationellt resurscentrum som även svarar på remisser i frågor om mathantverk, säger Erik Hjärtfors.

För Eldrimner tog det drygt 15 år att komma dit de är idag. En tidshorisont som Erik Hjärtfors hoppas korta ned betydligt genom att lära sig av det jämtländska nätverkets erfarenheter.

Känner du pressen att Yggdrasil ska lyckas?

–Ja, verkligen. Från alla håll. Här i Småland har samhället bjudit upp till dans, nu är det upp till oss skogsägare att ta chansen till en omställning! ■

” För att lyckas med mångbruk krävs entreprenörer. Man kan aldrig ta del av mångbruksintäkterna bara genom att passivt äga skog – det är de som vill och kan vara företagare som kan slå mynt av detta.

Erik Hjärtfors

*) SNI är en förkortning av Svensk Näringsgrensindelning, enligt en princip som finns i EU. Koderna beskriver vilken verksamhet som bedrivs i ett företag och är bland annat en del av SCB:s statistikunderlag.

Rocka fett

TEXT & FOTO SVERKER JOHANSSON / BITZER

”

– Här kom min Bosse runt knuten i höstas och vad fick han se? En stor björn som stod och luktade på fähuset. Och kvällen efter: likadant. Men då ringde jag facket!

Facket?

– Ja, vad ska man göra med en slagbjörn på gården? Jag ville ju veta vad jag skulle göra åt personalens situation. Men facket bara skrattade och tyckte jag skulle skjuta den. Fast det får man ju inte göra hur som helst.

Jämtland. En mil utanför Bräcke bor Ann Klensmeden. Som barn inspirerades hon av grannen, tant Elma, som hade en flock getter och gjorde mese och ostar.

– Hon var alltid så nöjd av sig, Elma. Så förnöjsam och glad vill jag också bli, tänkte jag.

Hon blev getbonde i Åsberget och byggde ett modernt mejeri, driven av tjusningen att transformera foder från några hektar betesmark till ost. Efter fyrtio år som mikrobernas herde har hon fått åtskilliga priser för den – sin vita caprin, getcamemberten, den storsäljande grönmögelosten ”Rocka fett”. Och så mesen förstås. Den som bara gamlingarna åt, den som skulle dö ut.

– Det är fortfarande bara gamlingar som äter mese, konstaterar Ann Klensmeden nöjt. Nya gamlingar.

Hon utbyter kunskap med europeiska ostproducenter och prisbelönta restauranger. Trots att det i Bräcke är långt mellan lador och hus. Och glest mellan människorna. Så glest att Bräcke kommun har ett utbyte med stäpplandet Mongoliet – som har samma infrastruktur.

– Det finns ingen närmarknad. Så vi har blivit knallar, berättar Ann Klensmeden. Vi far på marknader över hela landet, 400 marknadsdagar hade vi i fjol!

Vad har du för tips till den som vill bli mångbrukare i glesbygd?

– Jag vill lyckönska dem att de bor en bit från stan, man måste vara mera kreativ på landet och hitta egna lösningar på nästan allt. Sedan är det bara att jobba – och tycka det är kul. Jag tror inte att jag skiljer mig från något annat företagare: man måste brinna för det man gör, man måste tro på det man gör – och man måste ha ett långsiktigt perspektiv.

– Och man måste befinna sig i den där bubblan där man tror att allt är möjligt. Har man inte den där sfären runt huvudet, så måste man mentalt förflytta sig dit.

– Alla blir inte företagare, man måste ha det inom sig, tror jag. Visst kan man lära sig en del och det är lättare om man har förebilder. Här har vi mathantverkare haft nätverket Eldrimner och det har varit värdefullt. Men mest när det gäller kurser. Vem har tid med nätverkande när man är företagare?

” En stor björn stod och luktade på fähuset. Men då ringde jag facket!”
Ann Klensmeden, mikrobernas herde.

Utmaningarna då? Bräcke ligger mitt mellan kusten och fjällen, i vad turistforskarna kallar ”the boring in between”. Här stannar ingen i onödan. Varken turisterna eller ungdomen, det visar statistiken. Men visst finns det undantag.

– Det står inte tio utbildade mejerister runt hörnet och väntar, men det går att få tag på bra folk. Och dem kan man alltid utveckla! Annars är det transporter som är värst. Det blir allt svårare att frakta saker. Och riskkapital är det inte gott om.

– Och så har vi normen. Normen att man ska ha fem veckors semester och åtta timmars arbetsdag, så ser inte tillvaron ut här. Men varför välja det enklaste? Större utmaningar gör det roligare att lyckas. Om det är nästan omöjligt – då finns det en lockelse i det! Ett bekvämt liv vill man väl inte ha, det är ju astråktigt.

Hur kommer din affär att utvecklas, tror du?

– Vi använder gården som ett skyltfönster för kunder som hälsar på med lite caféverksamhet och killingvandringar i skogen med vallhund. Men vår nisch är ostar. Fokus är viktigt, jag tänker inte själv driva gården mot turism – men jag kan gott tänka mig att släppa in en annan entreprenör som gör det! Och getyoga på vintern, kanske? Det är jättemysigt. Man yogar bland killingarna, de är så sällskapliga och söta.

Så. Är Ann Klensmeden mångbrukare? Själv kallar hon sig mathantverkare. Men hon har killingvandringar i skogen. Säkert skulle mångbrukarna gärna se henne på sin lista för att skapa kritisk massa i sin nya bransch. ■

Biotech är det nya gröna. Att hjälpa människor till bättre hälsa ökar förädlingsnivån ... och det avspeglar sig i kalkylen, menar Kääpä Biotechs VD Eric Puro.

Svampfarmen

Superfoods. Smink. Mat. Att odla svamp är en näring som globalt omsätter 20 miljarder euro per år. I Sverige finns inte traditionen. I Finland är den en snabbt växande och lönsam nisch. Mycoforestry – svampfarmer – blir allt populärare i vårt östra grannland.

TEXT & FOTO SVERKER JOHANSSON/BITZER

Kääpä Biotech's VD ERIC PURO ympar chaga i björkstammar. Om åtta år är de färdiga för en första skörd, som beräknas kunna ge 170 000 kronor per hektar.

Det är en märklig syn. Kääpä Biotech's skog utanför Karjalohja norr om Helsingfors är full av staplade stockar och ur dem sprutar svamp. Vita svampar. Bruna svampar. Röda svampar. Maitake, shiitake, turkey tail, lion's mane. Svamparna plockas i det vilda och klonas i petriskålar vid företagets labb. De asiatiska svamparna är tusenåriga kulturer som köps in från Japan. De ympas i stockar av lämpliga lövträdsdrag.

Även ur halvt nedgrävd ved kikar fruktkroppar fram och vi läser på skyltarna om "svamparnas drottning" lakkakääpä – lackticka, reishi eller lingzhi. Kärt barn har många namn. I Sydostasien är den högt efterfrågad för sina anti-inflammatoriska egenskaper.

CHAGA – DET SVARTA GULDET
I ett björkbestånd intill testas tillväxten hos olika kloner av chaga,

Koncentrerade tinkturer av sprängticka och lackticka förpackas i pipettflaskor för leverans till försäljningsställen i Sydostasien, Europa och USA.

eller sprängticka. Späckad med antioxidanter är den ett allt populärare naturläkemedel med uråldriga traditioner från hela taigabältet.

Eric Puro, företagets vd och grundare, borrar hål i en björkstam. Sedan drar han fram en påse med orangesvarta mycelpluggar ur rockfickan.

– *Evil looking stuff.* Den här chagaklonen heter *pohjohla*, efter det mörka landet i finsk mytologi. Men ur ett ekonomiskt perspektiv är den inte så pjåkig ... den har väldigt hög tillväxt. I alla klimatzoner.

EN BRA KALKYL

Han slår in pluggarna med en träklubba och täcker dem med vax. Sedan knappar han lite på mobilen:

– Fyrahundra stammar per hektar ... och tre chagas per träd. Det är 480 kilo och 35 euro per kilo ... det blir 16 800 euro på åtta år. Sedan växer svampen till igen och du kör en ny svamp-rotation. Det kan du jämföra med vilken skogskalkyl som helst. Trots att investeringen är 6 000 euro.

Efterfrågan på chaga är redan i dag större än utbudet och växer snabbt. Kääpä räknar med att den årliga efterfrågan kommer att stiga till flera hundra ton, en tiodubbling inom ett decennium. De vilda sprängtickorna räcker inte, de måste odlas.

ODLING PÅ KONTRAKT

Hittills har Kääpäs skogsdivision kontrakterat över hundra hektar chagakultiverad björkskog hos miljöcertifierade skogsägare, som använder Kääpäs ursprungsmärkta kultur och tecknar en framtida av-sättningsgaranti till marknadspris.

– Visst, många ser på det här som en udda produkt. Men allt fler skogsägare bor i stan, de har sett världen för vad den är och kommer inte att sköta sin skog som förfäderna gjort. Vi riktar oss till de kanske fem procent av skogsägarna som är mottagliga för nya affärsidéer.

För Eric Puro handlar det också om att hitta hållbara produkter med högre förädlingsnivå.

– Är det verkligen bara bulkprodukter vi ska göra av den nordiska skogen? Jag tycker inte det. Att hjälpa människor till bättre hälsa ökar förädlingsnivån ... och det avspeglar sig i kalkylen. Den medger dessutom att du efter några skördar kan låta träden bli död ved och gynna den biologiska mångfalden – det är en vacker och hållbart designad skötselmetod!

BIOTECH PÅ FRAMMARSCH

Biotechföretaget har nu 20 anställda, varav många är disputerade forskare som plöjer forskningsrapporter om inflammationer, my-

korrhiza och odlingssubstrat från hela världen. Tillsammans med det finska naturresursinstitutet LUKE kommersialiserar de nu bland annat forskningsresultat som visar att skogsplantor producerar 20 procent bättre under de första åren om man i rotklumpen tillsätter ett visst slags mycel som ökar näringsupptaget. Tanken är att skapa en slags odlingsstovv 2.0 för skogsplantaskolor. De testar även hur svampprodukter kan bidra till att öka kolbindningen i marken.

– Det här är bara början, säger Eric Puro som nu kastar sina blickar mot Sverige. Det behövs fler skogsägare som vill bidra till något nytt!

VIKTIGT VÄLJA NATURLIGT

Vi återvänder till Helsingfors. Inne på anrika varuhuset Stockmanns skönhetsavdelning får jag testa en vårdande hudkräm från INARI Arctic Cosmetics. Den kostar 36 000 kronor litern och är berikad med blåbär, hjorton, lingon ... och chaga, förstås.

– Våra kunder vill vara närmare naturen, säger skönhetsexperten och smörjer vant in mitt reströtta ansikte. Vi säljer mer och mer miljöcertifierade produkter som den här, gärna med antioxidanter. Det är viktigt att göra ett medvetet val! ■

En park ger samma avstressande effekt som en skog – och de stadsnära skogarna är dessutom betydligt mera människovänliga än de vidsträckta produktions-skogarna utanför tullarna. När allt fler av oss mår dåligt och behöver koppla av – är det då i staden den stora mångbrukspotentialen finns?

TEXT ELIN FRIES OCH SVERKER JOHANSSON FOTO SVERKER JOHANSSON.

M

Morgonsolen faller genom tallarnas högt upphissade kronor. Stammarna har vackert ornamenterad pansarbark, det doftar friskt och rödhaken sjunger. Forskaren Marcus Hedblom kliver över en omkullfallen stam och leder oss djupare in i skogen. Om det inte vore för ljuden från trafiken hade det varit lätt att tro att civilisationen är långt borta. Men vi befinner oss bara en kilometer från Uppsala centrum.

STADSSKOGEN – DEN BÄSTA SKOGEN?

En stor del av våra städer består faktiskt av skog.

– Det mesta av skogslandskapet är ganska trista produktionsskogar – täta ungskogar och hyggen gör ingen glad, det visar forskningen. Men här däremot ... här har skogen i väntan på städernas expansion fått stå kvar, blivit gammal och utvecklat spännande kvaliteter, säger Marcus Hedblom som är docent i biologi vid Sveriges lantbruksuniversitet.

VI BOR I STAN

I dag bor 85 procent av den svenska befolkningen i städer och rekreationen sker normalt inom en mil från hemmet. Vill du bli mångbrukare? Här finns både kunder och infrastruktur i överflöd. Kanske behöver man inte alls ta sig ut på landet för att varva ned?

ELCHOCKER

För att undersöka det tar forskarna till drastiska metoder. Tillsammans med forskare på Karolinska Institutet ger Marcus Hedblom redan stressade stadsbor elchocker för att maximera stressnivån. Därefter mäter de hur snabbt stressnivån sjunker beroende på om försökspersonerna exponeras för park-, skogs- eller stadsmiljö.

Försökspersonerna befinner sig i en kontrollerad labbmiljö. De får använda VR-glasögon och de olika miljöerna kompletterades med ljud och lukter. Resultaten är tydliga. I stadsmiljön minskar inte stressen alls, till skillnad från park- och skogsmiljöerna. En intressant upptäckt är att lukten hade större betydelse för stressreduceringen än både det visuella och ljuden.

PARKEN – LIKA BRA SOM SKOGEN

– När elchockerna upphör börjar du att slappna av igen. Din stressrespons går ner, speciellt i parkmiljön med fågelkvitter. Det går snabbare jämfört med när du var i en stadsmiljö, säger Martin Schaefer, forskare vid Karolinska Institutet. En större park har faktiskt samma avstressande effekt som en skog.

– Skogar har betydelse för människors hälsa och välmående. Nu vet vi också att de snabbt kan sänka en väldigt hög stressnivå, säger Marcus Hedblom. I nästa steg ska vi undersöka hur stark kopplingen är mellan vardagsrekreationen och hälsoeffekterna. En sak är i alla fall säker: du bedriver rekreation där du bor. Och nästan alla bor i städerna. ■

Marcus Hedblom har undersökt hur människor påverkas av naturen.

Stressad? Doften av skog hjälper oss att koppla av.

Skogsbad

Forskarnas rekommendationer till beslutsfattarna

Utveckla politik och styrning för mångbruk inom ramen för hållbar landsbygdsutveckling.	Stärk landsbygdens infrastruktur för att möjliggöra mångbruk av skog.	Etablera arenor för samverkan och erfarenhetsutbyte rörande mångbruk.	Sprid kunskap om mångbruk och satsa på entreprenörskap.	Utveckla former för avtal mellan mångbruk-entreprenörer, markägare och andra rättighetsinnehavare.	Se över om skyddade områden kan öppnas upp för mångbruk.	Förenkla regelverk för landsbygdsföretagande.	Se över möjligheterna till riktade ekonomiska stöd till mångbrukare på landsbygden.
---	---	---	---	--	--	---	---

Mångbruk – en näringspolitisk fråga

Hur ser mångbrukets potential egentligen ut? Förväntningarna är höga från politiskt håll, och troligen är det just politikerna som håller mångbrukets förutsättningar i sin hand.

TEX ELIN FRIES OCH SVERKER JOHANSSON/BITZER
FOTO SVERKER JOHANSSON

LÄS MER
Future Forests policy briefs om mångbruk finns på futureforests.se

– Det intressantaste med mångbruksfrågan är hur man avser att koppla ihop mångbrukets möjligheter med näringspolitiken, och då främst förutsättningarna för småföretagandet på landsbygden, säger Camilla Sandström, professor i statvetenskap vid Umeå universitet och forskare vid Future Forest.

På många sätt liknar mångbrukets utmaningar andra företagens. Men just på landsbygden blir infrastrukturen en mycket viktig förutsättning, särskilt när mångbruket blir en del av besöksnäringen.

– Som företagare kan man inte verka i ett vakuum, menar Camilla Sandström.

– Debatten om vad vi ska ha skogen till är hetare än på länge. Men i diskussionen om mångbruket anses skogen kunna skötas på flera sätt för att uppnå olika mångbruksmål. På så vis skiljer sig debatten från klimatfrågan, där skogens skötsel blivit ett slagträ i den polariserade debatten mellan brukare och bevarare, säger Camilla Sandström vid Future Forests.

Man måste ha tillgång till det basala i samhällskontraktet: handel, logi, mat och sjukvård. Parollen ”Hela Sverige ska leva” är viktigt i det här sammanhanget. Hur långt vill vi driva förutsättningarna? Vad får det kosta?

Hon tycker mångbruk är intressant ur flera aspekter, inte minst hur förhoppningarna på skogens potential kan skifta mellan stad och land.

– Ur ett urbant perspektiv ser man inte alltid allt som pågår i skogen, ofta med ett mycket långt tidsspann och vid olika tidpunkter under året. Det verkar vara lätt att tänka att de här markerna bara ligger där för fäot och kan brukas för nya, spännande aktiviteter.

Skogen framställs ofta som vildmark, bidrar det till att förstärka den bilden?

– Ja, absolut. Om man jämför jordbruk och skogsbruk så är jordbruksmarken något vi odlar väldigt intensivt. Där tillåter vi monokulturer, gödning och pesticider. Den räknas som kulturmark.

– Men på andra sidan gårdsgården har vi skogen. Den brukas på nästan samma sätt, men leddiderna är så långa att vi inte ser brukandet lika tydligt. Men här finns tvärtom inte bara äganderätten och skogsbruket utan också flera hundratusen jägare, enorma renskötselområden, markägarens egen rekreation ... och inte minst allemansrätten!

Hur brukandet av marken uppfattas får även konsekvenser för hur vi ser på ägandet, menar Camilla Sandström.

– I skogen tillåts de parallella rättigheterna ligga överlagrade, till skillnad från jordbruksmarken. Allemansrätten öppnar dessutom för möjligheter att bruka marken oavsett om man är markägare eller entreprenör. Det här kommer att ställa krav på kommunikation och avtal mellan parterna. Alltså fungerande samverkansprocesser, som troligen också bidrar till att nå politiskt fastställda mål i högre utsträckning än om man försöker styra den här utvecklingen med traditionell myndighetsförvaltning. ■

**"ÄÄÄÄÄNTLIGEN
TYDLIGHET FRÅN
SUPERKUNNIGA FORSKARE!
MER SÅNT!"**

MATS HELGE

**"KUL FILMER,
SKRUVAR TILL DET
OCH FÅR DET ATT
GÅ GENOM RUTAN."**

ERLAND MÅRALD

**"NI RÄKNAR HELT GALET.
PROPAGANDA OCH GREENWASH
ÄR VAD DETTA ÄR [...]
HOPPAS PÅ EN PANDEMI."**

JANA ERIKSSON

**"ERA JÄVLA IDIOT-
TERRORISTER!"**

ANONYM

VINNARE I
MILJÖFILMSKLASSEN
2017

PÅ FACEBOOK

BJÖRN
FERRY

ANNA
STÉNS

TOMAS
LUNDMARK

SVANTE
AXELSSON

JAN
STENLID

LENKA
KUGLEROVA

CAMILLA
SANDSTRÖM

Filmer om skogen. Och människan.

#vimåsteprataomskogen

SLU FUTURE FORESTS presents A BITZER PRODUCTIONS-PANTHEON-SKARSTEDT FILMPRODUCTION Co-production with the participation of SKOGFORSK AND UMEÅ UNIVERSITY
"VIMÅSTEPRATAOMSKOGEN" BASED ON ACTUAL EVENTS AND RESEARCH RESULTS SHOT ON LOCATION IN GERMANY AND SWEDEN JÖRG BAESKOW
KARIN EKLÖF CHARLOTTA EREFUR LISEN FORSBERG ELIZA MAHER HASSELOQUIST PÅR HERMANSSON KARIN HJELM PETER HOLMGREN SVERKER JOHANSSON ULF JOHANSSON
CARINA KESKITALO MAARTJE KLAPWIJK LUTZ KULENKAMPFF WILLIAM LIDBERG TOMAS LUNDMARK ERLAND MÅRALD URBAN NILSSON ANNIKA NORDIN
JEAN-MICHEL ROBERGE HENRIK SKARSTEDT JOHAN SONESSON JAN STENLID ANNA STÉNS KRISTINA WALLERTZ Script SVERKER JOHANSSON AND LISEN FORSBERG

Editor HENRIK SKARSTEDT Narrator HENRIK SKARSTEDT Director of photography ANDREAS NORIN Stills SVERKER JOHANSSON

Casting by FUTURE FORESTS Jägmästaruniform (with sable) by SVERKER JOHANSSON Directed by SVERKER JOHANSSON AND HENRIK SKARSTEDT

Produced by SLU FUTURE FORESTS NO ANIMALS WERE HURT DURING THE MAKING OF THESE FILMS. HUMANS ON THE OTHER HAND...

© SLU FUTURE FORESTS BITZER PRODUCTIONS PANTHEON SKARSTEDT

